

АКТУАЛІЗАЦІЯ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Стаття присвячена обґрунтуванню основних положень екологічної підготовки майбутніх учителів трудового навчання, які дають можливість визначити напрями науково-теоретичного і практичного вирішення вказаної проблеми. Акцентовано увагу на те, що екологічна підготовка майбутнього вчителя має бути інтегрована з його педагогічною та психологічною підготовками, пропонуємо дотримуватись принципу скоригованості форм, методів і прийомів екологічного навчання і виховання. Цей принцип базується на врахуванні тенденцій розвитку екологічної, психологічної та педагогічної наук, соціально-економічної та екологічної ситуації на глобальному, національному й регіональному рівнях. Розглянуто проблеми виховання нових поколінь, становлення їх культури які нерозривно пов'язані з формуванням екологічного світогляду та екологічної культури. Визначено мету, етапи, завдання, форми, технології та методи цієї підготовки.

Ключові слова: Екологічні проблеми, екологічна підготовка, екологічна свідомість, екологічна культура та виховання.

Оскільки стратегічною метою України є розвиток всебічного співробітництва з Західно- та Центральноєвропейськими державами з тим, щоб у перспективі вона могла стати повноправним членом Європейського Союзу, то потрібно, щоб країна відповідала європейським стандартам і вимогам як у політичному, соціально-економічному, так і в екологічному відношеннях. На сучасному етапі екологічний чинник стає дедалі актуальнішим і одним із пріоритетів у міжнародних відносинах, економічному та науково-технічному співробітництві практично всіх держав світу.

Екологічні проблеми нині мають глобальний і зрештою загальнодержавний характер для окремо взятої країни. Необхідність цілеспрямованого та ефективного вирішення екологічних проблем в Україні зумовлена, з одного боку, внутрішніми чинниками. До них слід віднести, насамперед, нераціональне природокористування, надмірне забруднення навколишнього природного середовища, особливо водних, земельних ресурсів та атмосферного повітря, деградацію довкілля загалом, що набрала високих темпів. З другого боку – зовнішніми чинниками і міжнародними вимогами.

В умовах інтернаціоналізації господарсько-економічних зв'язків слід діяти екологічно грамотно і виважено, щоб Україна не перетворилася на специфічну екологічну колонію. Україна має рухатися шляхом гармонізації національного природоохоронного законодавства, вимог і стандартів екологічної безпеки господарської діяльності та їхньої всебічної адаптації до західноєвропейського екологічного простору. Поряд з цим екологічний стан навколишнього природного середовища, рівень і характер природокористування та природоохоронних заходів, екологічна безпека застосовуваних технологій тощо також мають максимальною мірою відповідати західноєвропейським стандартам і нормативам.

Нині проблема взаємодії людини й природи, а також впливу людської спільноти на навколишнє середовище загострилась і набула глобального масштабу. Розв'язання найважливіших проблем сучасності неможливе без розвитку екологічної освіти та

виховання. Розширення зон екологічних нещасть і реальність всесвітньої екологічної катастрофи, яка наближається, висувають на порядок денний проблему невідкладної і життєво необхідної екологізації системи освіти [6, с. 103].

Для вирішення згаданих проблем необхідна широкомасштабна екологічна підготовка усіх верств населення, під якою розуміємо психолого-педагогічний процес впливу на людину, метою якого є формування теоретичного рівня екологічної свідомості. Як ми уже зазначали [1, с. 242], формування екологічної свідомості – тривалий і поступовий процес, що включає у себе добре організовану систему поетапно проведених заходів для засвоєння екологічних знань і виховання екологічно правильної поведінки.

Найбільш важливим підсумком ХХ століття є дійсне усвідомлення людством екологічної проблеми, сформоване відчуття екологічної кризи. Проте, як показує практика, українці ще не готові до активної участі у боротьбі за чисте довкілля. До причин слабкої участі населення України в розв'язанні екологічних проблем Н. В. Казанішена відносить:

- недостатність знань і уявлень про масштаби екологічних проблем, причини їх виникнення;
- незнання шляхів виходу із кризової ситуації;
- безвідповідальне ставлення до результатів своєї діяльності;
- екологічні проблеми та їх вирішення розглядаються населенням як справи відповідних організацій, органів влади;
- недооцінка власних сил у подоланні локальних екологічних проблем, відсутність усвідомлення зв'язків між локальними та глобальними екологічними проблемами;
- неусвідомленість потреби та відсутність бажання змінювати, гармонізувати взаємини із природою тощо [3, с. 179].

Вивчення, аналіз і визнання наявних суперечностей у стосунках між соціосферою та біосферою спричинили ті зміни в осмисленні, оцінці та визначенні форм і напрямів діяльності людства, які на сьогодні ведуть до нестійкості, поглиблення кризи. Усвідомлення першопричини критичного стану навколишнього середовища підвело фахівців різних галузей знань до висновку про те, що екологічна криза за своєю суттю носить світоглядний, духовно-етичний характер. Це означає, що й вихід із неї потрібно пов'язувати передусім з викорінюванням у сучасній молоді уявлень про безмежні багатства природи та про людину як її підкорювача, під впливом яких у неї формується сприйняття природи лише як утилітарної цінності.

Тому такою актуальною і гострою є сьогодні проблем формування в молоді екологічної культури, одним із показників якої є шанобливе ставлення до природи. Науковці зазначають, що “проблеми виховання нових поколінь, становлення їх культури мають бути нерозривно пов'язані з формуванням екологічного світогляду та екологічної культури, що ґрунтується на збереженні довкілля, формуванні діалогічного підходу до природи, підпорядкуванні технічного прогресу екологічним вимогам та законам співіснування” [2, с. 204].

Екологізація освіти, на думку багатьох науковців, – один із найефективніших шляхів розв'язання екологічних проблем. Основним завданням екологічної освіти є виховання екологічної свідомості, що забезпечує гармонійне співіснування людського суспільства з навколишнім природним середовищем та охорону довкілля від техногенних забруднень [8, с. 416].

Науковці наголошують на необхідності екологізації мислення сучасних поколінь та формуванні екологічної культури населення. Місію створення нової системи взаємодії людини й природи багато вчених відводять учителю. Для успішного її вирішення, як стверджує В. П. Назарук, він має бути компетентним у цих питаннях, тобто володіти еколого-психологічною компетенцією [7, с. 228].

Науковці дійшли висновку, що найголовнішими причинами екологічної кризи є низький рівень екологічної свідомості людей, незнання та ігнорування ними і суспільством

законів розвитку природи, безсистемне і споживацьке ставлення до її ресурсів. Тому для вирішення екологічних проблем необхідна підготовка таких фахівців, які б змінили екологічну стратегію і тактику, були здатні проводити відповідну екологічну політику, організовуючи формування екологічної культури громадян України.

Інтегративний характер екологічних знань, суперечності, що мають місце в структурі взаємин “людина-природа” зумовлюють необхідність підготовки молоді до розв’язання проблемних екологічних ситуацій поза залежністю їхнього професійного визначення [2, с. 204]. Тому одним із стратегічних завдань вищої школи є формування екологічної компетентності майбутніх фахівців. Це вимагатиме вдосконалення всіх компонентів педагогічного процесу ВНЗ, створення умов для забезпечення якісно нового розуміння місця людини в системі “людина-природа-суспільство” з позиції гуманізму й духовності.

Значний внесок у виховання екологічної свідомості шкільної молоді, на нашу думку, може внести вчитель трудового навчання. Учитель трудового навчання – це фахівець-практик, організатор і вихователь учнівських колективів, від світоглядної позиції якого багато в чому залежить, як і в якому напрямі, з урахуванням яких пріоритетів будуть розгортатися виробничі й життєві процеси в майбутньому. Він формує в учнів ставлення до праці, предметами якої споконвіків були об’єкти природи. А тому в умовах глобальної екологічної кризи саме вчитель трудового навчання покликаний сформувати в учнів ціннісне і шанобливе, а не суто споживацьке ставлення до природи. Проте, як свідчить практика, проблема екологічної підготовки майбутнього вчителя ще не була предметом вивчення.

Мета статті – виокремлення основних питань екологічної підготовки майбутнього вчителя трудового навчання, які дають можливість визначити напрями науково-теоретичного і практичного вирішення вказаної проблеми.

У юнацтва, як показують дослідження, переважають антропоцентристські установки в ставленні до природи. Довкілля більшістю школярами оцінюється з точки зору корисності для людини, сприймається як об’єкт використання для задоволення потреб людини. Таке ставлення до природи укорінюється ще з раннього дитинства, а навчально-виховний процес, де акценти зроблені на технологічних аспектах розвитку суспільства, лише поглиблює проблему.

Ситуацію намагаються виправити організацією екологічного виховання під час вивчення природничих дисциплін та позакласній заходах. А тим часом на уроках трудового навчання переважно вивчаються технології використання природних ресурсів для задоволення матеріальних потреб людини. Вважаємо, що такий підхід не дасть значного ефекту в екологічному вихованні шкільної молоді. Очевидно, що в ставленні до природи потрібна зміна парадигми з антропоцентричної на природоцентричну, і починати потрібно саме з перегляду місця і функцій людини в Природі та впливу трудової діяльності людини на стан довкілля.

Такі питання має вивчати із школярами саме вчитель трудового навчання, виховуючи в них екологічну відповідальність і використовуючи для цього всі можливості. Аналіз психолого-педагогічних основ формування відповідального, бережливого ставлення до природи в школярів показує, що методи та прийоми навчання й виховання мають бути спрямовані на переведення у внутрішній світогляд особистості соціальних екологічних орієнтирів: знань, умінь, ціннісних характеристик та ідеалів, принципів, правил ставлення цивілізованого суспільства до навколишнього природного середовища [5, с. 177]. Визначальним для розв’язання екологічних проблем сучасності є виховання такої особистості, яка б мала розвинене екологічне мислення, екологічну свідомість, сформовану екологічну “тактику” поведінки, була зорієнтована на збереження та збагачення навколишнього середовища [7, с. 227].

Формування екологічної відповідальності, на думку Л. І. Малинівської, передбачає таку перебудову поглядів людини, коли засвоєні екологічні норми стають одночасно й нормами поведінки у ставленні до природи. А для цього природа має набути для школяра життєво важливого значення, стати особистісною цінністю. Тому вчитель трудового навчання має сформувати “світогляд майбутнього господаря, а не бездушного споживача навколишнього

середовища” [5, с. 174].

Мета екологічної підготовки майбутнього вчителя трудового навчання – це виховання його екологічної культури, яка базується на екологічній компетентності та екологічному мисленні. Екологічна культура вчителя трудового навчання передбачає усвідомлення проблем довкілля, знання та розуміння принципів взаємодії людини та навколишнього середовища, розуміння потреби брати участь у вирішенні проблем навколишнього середовища, діяльність і досвід у використанні відповідних знань і вмінь у прийнятті рішень щодо проблем навколишнього середовища.

У ракурсі нашого дослідження варто відповісти на запитання: Чим є Природа для вчителя трудового навчання? Для цього розглянемо детальніше різні аспекти професійної діяльності вчителя трудового навчання. Аналіз теорії та практики показує, що для вчителя трудового навчання найбільш характерні такі види діяльності: 1) навчально-пізнавальна; 2) проектно-технологічна; 3) предметно-перетворювальна; 4) науково-дослідницька; 5) художньо-прикладна.

Кожен із вказаних видів діяльності може бути спрямованим на виховання в учнів шанобливого ставлення до природи, природозберігальної поведінки, екологічної культури загалом. Для цього у професійній освіті майбутнього вчителя має бути організована відповідна екологічна підготовка. Проте дослідження показало, що природничий аспект навчальних дисциплін складає незначну частку в загальному обсязі навчального навантаження в процесі підготовки майбутніх учителів трудового навчання, питанням забезпечення екології навколишнього середовища в навчальних програмах відведено занадто мало місця. Більшість випускників інженерно-педагогічних факультетів і вчителів-практиків не мають відповідного рівня екологічної культури, яка дозволила б на рівні переконань розв’язувати екологічні проблеми, активно брати участь у природоохоронній діяльності, формувати екологічну культуру учнів.

Така ситуація не може довго залишатись невирішеною, оскільки „без належної екологічної освіти і виховання усіх верств населення неможливе вирішення першочергових еколого-економічних і соціальних проблем, які лише загострюються в умовах невинної загальної деградації природного середовища та дедалі більшого виснаження природних ресурсів” [9, с. 40].

Погоджуємось, що “проблеми виховання нових поколінь, становлення їх культури мають бути нерозривно пов’язані з формуванням екологічного світогляду та екологічної культури, що ґрунтується на збереженні довкілля, формуванні діалогічного підходу до природи, підпорядкуванні технічного прогресу екологічним вимогам та законам співіснування” [2, с. 204]. Тому вважаємо, що основною метою екологічної підготовки вчителя трудового навчання є розвиток його екологічної культури, що забезпечить його готовність до природозберігальної, природоохоронної та еколого-виховної діяльності в школі. До еколого-виховної діяльності на уроках трудового навчання відносимо еколого-естетичне виховання та виховання шанобливого й відповідального ставлення до природи. Під відповідальним ставленням до природи, вслід за Л. І. Малинівською, розуміємо спосіб взаємодії з природою, який гармонійно поєднує інтереси природи з людиною; заснований на розумінні законів природи, що визначають життя людини [5, с. 176].

Зважаючи на те, що екологічна підготовка майбутнього вчителя має бути інтегрована з його педагогічною та психологічною підготовками, пропонуємо дотримуватись принципу скоригованості форм, методів і прийомів екологічного навчання і виховання. Цей принцип базується на врахуванні тенденцій розвитку екологічної, психологічної та педагогічної наук, соціально-економічної та екологічної ситуації на глобальному, національному й регіональному рівнях [4, с. 82].

Високий рівень екологічної культури вчителя трудового навчання детермінується визнанням унікальної самоцінності природи незалежно від її утилітарного значення для

людини. Завданням учителя трудового навчання є донести до кожного школяра, що кожна людина відповідає за збереження ресурсів планети, і кожен може щось зробити для цього. Однак мало того, щоб учні лише знали про це, необхідно, щоб вони одержали практичні навички із збереження ресурсів планети – води, електроенергії, палива, тепла, їжі тощо. Необхідно сформувати в учнів раціональне ставлення до використання ресурсів, пояснити, що споживати (купувати, використовувати) потрібно стільки, скільки необхідно для життя, а не бездумно і все підряд.

Висновки. Екологічні проблеми є міждисциплінарними, мають комплексний характер. Тому в педагогічному ВНЗ має здійснюватись філософська інтеграція різнорідних знань, поглядів на природу, людину та суспільство. Це вимагає орієнтування на нові принципи екологічної освіти, зокрема: оцінювання природи з різних позицій: економічних, соціальних, законодавчих, культурно-естетичних. Головним завданням викладачів ВНЗ є навчити майбутніх учителів трудового навчання мислити такими категоріями, які б допомогли їм усвідомити свою природну сутність, невіддільність від природи, зрощення з нею, а звідси – й уміння застосовувати набуті знання для подальшого її збереження і розвитку, зокрема й завдяки екологічному вихованню учнів.

Використана література:

1. Глуханюк В. М. Сучасні проблеми екологічного виховання студентської молоді у педагогічних ВНЗ / В. М. Глуханюк // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : збірник наукових праць / редкол. : І. А. Зязюн (голова) та ін. – Випуск 34. – Київ-Вінниця : ТОВ фірма “Планер”, 2013. – С. 239-244.
2. Глухова Г. Г. Аксиологічний підхід до формування екологічної культури студентів вищої технічної школи / Г. Г. Глухова // Педагогічні науки : збірник наукових праць. – Випуск 45. – Херсон : Видавництво ХДУ, 2007. – С. 203-208.
3. Казанішена Н. В. Екологічна підготовка майбутнього педагога як фактор гармонізації взаємин людини і природи / Н. В. Казанішена // Шляхи вирішення екологічних проблем урбанізованих територій: наука, освіта, практика : збірник праць за матеріалами всеукраїнської наук.-практ. конф. – Хмельницький : Технологічний університет Поділля, 2003. – С. 176-179.
4. Ковальчук І. Проблеми і перспективи підготовки фахівців екологічного профілю у системі безперервної професійної освіти / І. Ковальчук, Т. Ковальчук // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – 2005. – Вип. 19. – Ч. 1. – С. 81-95.
5. Малинівська Л. І. Формування відповідального ставлення до природи як проблема в науковій літературі / Л. І. Малинівська // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка : зб. наук. пр. – Житомир : ЖДУ імені Івана Франка, 2008. – № 37. – С. 174-177.
6. Мананкова О. П. Формування екологічної культури майбутнього педагога / О. П. Мананкова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія, 2006. – № 17. – С. 103-106.
7. Назарук В. П. Теоретико-методологічні аспекти формування еколого-психологічної компетенції / В. П. Назарук // Актуальні проблеми психології. Екологічна психологія : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К. : “Логос”, 2004. – Т. 7, Вип. 7. – С. 226-233.
8. Петришин О. Л. Особливості екологічної підготовки бакалаврів інженерних спеціальностей в університетах США / О. Л. Петришин // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, досвід, проблеми : зб. наук. праць. – Київ-Вінниця : ДОВ “Вінниця”, 2006. – Вип. 10. – С. 415-419.
9. Петришин О. Л. Педагогічні проблеми екологічної підготовки майбутніх інженерів / Ольга Петришин // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2006. – № 1. – С. 40-47.

References:

1. Hlukhaniuk V. M. Suchasni problemy ekolohichnoho vykhovannia studentskoi molodi u pedahohichnykh VNZ / V. M. Hlukhaniuk // Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy : zbirnyk

- naukovykh prats / redkol. : I. A. Ziaziun (holova) ta in. – Vypusk 34. – Kyiv-Vinnytsia : TOV firma “Planer”, 2013. – S. 239-244.
2. *Hlukhova H. H.* Aksiolohichni pidkhid do formuvannia ekolohichnoi kultury studentiv vyshchoi tekhnichnoi shkoly / H. H. Hlukhova // Pedahohichni nauky : zbirnyk naukovykh prats. – Vypusk 45. – Kherson : Vydavnytstvo KhDU, 2007. – S. 203-208.
  3. *Kazanishena N. V.* Ekolohichna pidhotovka maibutnoho pedahoha yak faktor harmonizatsii vzaiemyn liudyny i pryrody / N. V. Kazanishena // Shliakhy vyrishennia ekolohichnykh problem urbanizovanykh terytorii: nauka, osvita, praktyka : zbirnyk prats za materialamy vseukrainskoi nauk.-prakt. konf. – Khmelnytskyi : Tekhnolohichni universytet Podillia, 2003. – S. 176-179.
  4. *Kovalchuk I.* Problemy i perspektyvy pidhotovky fakhivtsiv ekolohichnoho profilu u systemi bezpererвної profesiinoi osvity / I. Kovalchuk, T. Kovalchuk // Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia pedahohichna. – 2005. – Vyp. 19. – Ch. 1. – S. 81-95.
  5. *Malynivska L. I.* Formuvannia vidpovidalnoho stavlennia do pryrody yak problema v naukovi literaturi / L. I. Malynivska // Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka : zb. nauk. pr. – Zhytomyr : ZhDU imeni Ivana Franka, 2008. – № 37. – S. 174-177.
  6. *Manankova O. P.* Formuvannia ekolohichnoi kultury maibutnoho pedahoha / O. P. Manankova // Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriiia: Pedahohika i psykholohiia, 2006. – № 17. – S. 103-106.
  7. *Nazaruk V. P.* Teoretyko-metodolohichni aspekty formuvannia ekoloho-psykholohichnoi kompetentsii / V. P. Nazaruk // Aktualni problemy psykholohii. Ekolohichna psykholohiia : zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy / za red. S. D. Maksymenka. – K. : “Lohos”, 2004. – T. 7, Vyp. 7. – S. 226-233.
  8. *Petryshyn O. L.* Osoblyvosti ekolohichnoi pidhotovky bakalavriv inzhenernykh spetsialnostei v universytetakh SSHa / O. L. Petryshyn // Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, dosvid, problemy : zb. nauk. prats. – Kyiv-Vinnytsia : DOV “Vinnytsia”, 2006. – Vyp. 10. – S. 415-419.
  9. *Petryshyn O. L.* Pedahohichni problemy ekolohichnoi pidhotovky maibutnykh inzheneriv / Olha Petryshyn // Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity. – 2006. – № 1. – S. 40-47.

Глуханюк В. Н. Актуализация и пути решения проблемы экологической подготовки будущих учителей трудового обучения.

Статья посвящена обоснованию основных положений экологической подготовки будущих учителей трудового обучения, позволяющих определить направления научно-теоретического и практического решения указанной проблемы. Акцентируется внимание на то, что экологическая подготовка будущего учителя должна быть интегрирована с его педагогической и психологической подготовкой, предложено придерживаться принципа корректировки форм, методов и приемов экологического обучения и воспитания. Этот принцип базируется на учете тенденций развития экологической, психологической и педагогической наук, социально-экономической и экологической ситуации на глобальном, национальном и региональном уровнях. Рассмотрены проблемы воспитания новых поколений, становления их культуры, которые неразрывно связаны с формированием экологического мировоззрения и экологической культуры. Определены цели, этапы, задачи, формы, технологии и методы этой подготовки.

Ключевые слова: Экологические проблемы, экологическая подготовка, экологическая сознательность, экологическая культура и воспитание.

Hluchhaniuk V. M. Actualization and ways of solving problems of environmental training of future teachers of labor studies.

The article is dedicated to substantiation of the main points of environmental training of future teachers that allow identifying trends of theoretical and practical solution of this problem. Attention is focused on the fact that environmental training of future teachers should be integrated with its pedagogical and psychological training, we also offer to respect the forms, methods and techniques of environmental education and training. This principle is based on the trends of environmental, psychological and pedagogical sciences, socio-economic and environmental situation at the global, national and regional levels. The problems of education of new generations, the formation of their culture are inextricably linked with the formation of environmental philosophy and environmental culture were studied. Goals, phases, tasks, forms, techniques and methods of preparation have been determined.

Keywords: environmental problems, environmental preparation, environmental consciousness, environmental culture and education.